

ICED 2005 – Maastricht – 17-20 juli 2005

**Gelijke rechten voor Dove mensen:
Van vreemdeling in eigen land naar volwaardig burgerschap door
gebarentalen**

Door Helga STEVENS

Vlaams Volksvertegenwoordigster

Advocaat (Balie van Gent, België)

President en voormalig Directrice van de European Union of the Deaf (EUD)

(E-mail: helga.stevens@vlaamsparlement.be)

I. Inleiding

Dames en heren, ik ben zeer vereerd om hier een sleutelspreker te mogen zijn vandaag. Maar, de tijd is beperkt, dus zal ik me moeten beperken tot bepaalde thema's die ik graag met u wil delen.

Om te beginnen, eerst een citaat:

« No hearing community would tolerate their children being educated solely by those who cannot communicate with or understand their children. Yet Deaf children with normal cognitive ability are expected to function in just this environment. »¹

(“Geen enkele horende gemeenschap zou het tolereren dat hun kinderen enkel werden opgevoed door degenen die niet met hun kinderen kunnen communiceren, of hen niet kunnen verstaan. Nochtans wordt precies van Dove kinderen met normale begaafdheid verwacht dat ze in zo'n omgeving functioneren.”)

Dit geeft zeker stof tot nadenken... Het hele probleem van onze doofheid kan gereduceerd worden tot een woord: TAAL of COMMUNICATIE. Taal is communicatie en vice versa. Of om vollediger te zijn: het gaat helemaal om TOEGANG TOT COMMUNICATIE. Het is eigenlijk meer een probleem van toegang tot taal en communicatie en niet een probleem van handicap, nl. een “gehoorprobleem” dat opgelost moet worden.

En omdat gebarentalen volwaardige talen zijn, maken ze ook deel uit van de talenfamilie. Gebarentalen zijn talen. Het is gewoon een taal in een andere vorm: een visuele taal. Nergens staat er dat talen gesproken moeten worden om als een “echte” taal gezien te worden. Echter, vreemd genoeg, wanneer het gaat om Dove kinderen en mensen, worden gebarentalen plots gezien als slecht, als iets dat vermeden moet worden, wegens diens zogezegde slechte invloed op de taalverwerving.

Hiermee komen we bij de titel voor mijn lezing:

¹ Sign on Europe, University of Bristol, p. 7.

Gelijke rechten voor Dove mensen: van vreemdeling in eigen land tot volwaardig burgerschap door gebarentalen.

Inspiratie voor deze titel kwam van Prof Dr Jerome SCHEIN (New York University and Gallaudet University) die jarenlang met Dove mensen had gewerkt in de VS. Hij ontdekte dat dove mensen zich steeds voelden alsof ze vreemdeling in eigen land waren, ook al probeerden ze hard om zich te conformeren aan de maatschappij. Wat ze ook deden of niet deden, communicatie bleef altijd een probleem en daarom voelden ze zich als tweederangsburgers. In het kort gaat het eigenlijk om het recht om aanvaard te worden zoals je bent, om jezelf te zijn, om een Doof persoon te zijn die het gemakkelijkst communiceert in gebarentaal/-talen.

Waarom gebruik ik deze woorden? Omdat het echt hoog tijd is dat dove mensen niet langer worden behandeld als vreemdelingen of tweederangsburgers, maar volledig worden aanvaard als burgers, met gelijke rechten en plichten, zoals iedereen. Niets meer, niets minder. Inderdaad, ondanks de grote stappen vooruit die de Dovengemeenschap heeft gezet tijdens de laatste decennia, blijft er een grote kloof tussen theorie en praktijk. Veel Dove mensen worden nog steeds minderwaardig behandeld in Europa!

II. Medisch model versus sociaal model

Veel professionelen die werken met dove kinderen/mensen (dokters, ouders, leerkrachten, etc. - de meeste hiervan zijn horend) blijven doofheid zien als een “gebrek/handicap”, als een “probleem” dat genezen moet worden of opgelost met alle mogelijke middelen. Bij hen is de *medische visie op handicap* jammer genoeg nog zeer verspreid. Dit betekent dat het probleem bij de persoon ligt, in ons geval dus bij het dove kind of de dove volwassene. Het is hij of zij die zich moet aanpassen aan de maatschappij. Hij/zij moet zich conformeren aan wat “normaal” is. Dit betekent dat hij/zij gelijk een horende persoon moet zijn. Leren spreken en een CI laten inplanten. Plaats dit tegenover de *”sociale visie op handicap”* volgens dewelke de maatschappij en de omgeving waarin we leven, barrières opwerpen, soms onbewust, soms bewust. Deze barrières leiden tot situaties die bepaalde personen beperken in hun handelingen. Bijvoorbeeld, als de bus smalle deuren heeft en hoge trapjes, dan kan dat problemen geven voor mensen met mobiliteitsbeperkingen. Een ander voorbeeld: als alle horende mensen gebarentaal kenden en in die taal konden communiceren, dan zou er geen enkel probleem zijn voor dove mensen. Dat dit geen stom of onrealistisch idee is, bewijst het unieke voorbeeld van Martha’s Vineyard in de Verenigde Staten (eilandje voor de Oostkust) waar toevallig veel dove mensen woonden, samen met horende mensen aan het begin van de 19de eeuw. Iedereen kende en gebruikte gebarentaal en zodoende werd niemand uitgesloten. Een perfect voorbeeld van een inclusieve maatschappij!

In plaats van doofheid als een “deficit/gebrek” te zien of als een medische conditie die genezen moet worden, moet meer aandacht worden besteed aan het verbeteren van toegang tot alle gebieden van het leven: onderwijs, werk, communicatie, etc. In dit kader zijn gebarentalen een sleutelelement tot sociale integratie. Vandaar dat het thema van de erkenning van gebarentalen ook te maken heeft met respect voor mensenrechten.

III. Geen gelijk(waardig)heid voor Dove mensen zolang ze niet gezien worden als partners in opvoeding en onderwijs en zolang doofheid wordt gezien als iets dat genezen/gewist moet worden

Ik ben ervan overtuigd dat er geen gelijk(waardig)heid is voor dove mensen zolang de professionelen die met dove kinderen/volwassen werken, ons, dove mensen, niet als partners zien. Vaker dan niet, zien zij ons als concurrenten, of nog erger, als stoorzenders die er alleen maar op uit zijn om de mooie voorstelling die zij proberen te schetsen voor ouders van dove kinderen, te verstoren.

Wereldwijd staat de gehandicaptenbeweging achter deze leuze: “niets over ons zonder ons”. Echter, waar het gaat om dove kinderen, wordt van alles beslist zonder ons! Ouders beslissen over de toekomst van hun doof kind na overleg met professionelen, zoals dokters, psychologen, leerkrachten, etc. Maar de enige echte experts op het gebied van doofheid worden volledig buiten beeld gehouden. Namelijk de dove mensen zelf. Alleen zij kunnen u vertellen wat het is om doof te zijn. Alleen zij kunnen u vertellen dat gebarentalen echt een sleutel zijn tot inclusie in de maatschappij. Technische hulpmiddelen kunnen van pas komen, maar het blijven hulpmiddelen, geen oplossing. Ze kunnen nooit een echt antwoord geven op het echte probleem van dove mensen: nl. volledige toegang tot communicatie en informatie. Communicatie is veel ingewikkelder dan geluiden kunnen horen. Het gaat over verstaan en begrijpen, dialoog, empathie. Waarom denkt u anders dat computervertalingen van talen zo moeilijk zijn? Omdat computers de echte betekenissen of bedoelingen achter de woorden niet kunnen bevatten zoals mensen dat kunnen.

Zo lang Dove mensen buiten het dovenonderwijs worden gehouden, blijven dove kinderen opgroeien tot tweederangsburgers. Taalrijkdom wordt overal geprezen en gepromoot door overheden. In Europa worden horende mensen aangemoedigd om zoveel mogelijk talen te leren. Europa is een taalkundige mozaïek en we zijn daar trots op. Het is ook bewezen dat horende kinderen die eerst de basis van de gebarentaal leren, zich sneller ontwikkelen dan andere kinderen van dezelfde leeftijd die niet in aanraking kwamen met gebarentaal. Ik heb dat zelf gezien met mijn eigen dochtertje dat nu 3 jaar oud is. Ze kon zichzelf uitdrukken in gebaren lang voordat ze kon spreken. Ze kon mij haar wensen doen kennen.

Dus, als dit wetenschappelijk bewezen is, waarom wordt dit dan juist weggehouden van dove kinderen? Dit klopt toch niet? Ik geloof dat tweetalig opgevoed worden, d.w.z. in een gebarentaal en in een gesproken of geschreven taal, een groot voordeel kan zijn voor een doof kind. Precies zoals het is voor een horend kind. Voor mij is taalontwikkeling het belangrijkste, niet de vraag of een doof persoon ooit perfect zal kunnen spreken. Voor mij is het veel belangrijker dat een doof persoon kennis kan verwerven, kan nadenken, volledig kan participeren in onze maatschappij, de ingewikkeldheid van de wereld waarin we leven kan vatten, dat hij/zij iets te vertellen heeft dan dat hij/zij perfect kan spreken, maar niets te vertellen heeft... Zolang horende mensen ons ertoe dwingen om te conformeren aan de horende norm, zullen we tegenwerken. Prof NUßBECK heft gisteren goed opgemerkt dat hoe meer we proberen een doof kind ertoe te dwingen zich te gedragen als een normaal horend/sprekend kind, des te meer we dat kind wegduwen van de horende maatschappij. Omdat hoe meer we dat kind normaal proberen te maken, hoe minder we dat kind aanvaarden zoals hij/zij is: een doof kind. Om eerlijk te zijn, ik ben blij dat ik ben geboren in de jaren 60 en niet nu. Ik zou niet graag een doof kind willen zijn vandaag: beantwoorden aan de

torenhoge verwachten van de ouders van tegenwoordig is onmogelijk en ik hou mijn hart vast voor de toekomst. Alles moet perfect zijn, maar niemand is perfect! We zijn mensen en kunnen niet perfect zijn.

IV. Dove mensen en taalkundige/linguïstische mensenrechten

(Gebaren)talen zijn een instrument waarmee (Dove) kinderen en volwassenen communiceren en hun noden en wensen kenbaar maken. Het gebruik van (gebaren)talen onderscheidt ons van de dieren: het maakt ons menselijk.

Het is vast geen verrassing voor jullie dat dove mensen gesproken talen niet zo gemakkelijk en volledig kunnen beheersen als gebarentalen. Vandaar het belang van gebarentalen voor dove kinderen en volwassenen. Gebarentaal is *volledig toegankelijk* voor een doof persoon, de gesproken taal is dat niet. De gebarentaal is de enige taal die een doof kind kan leren op een natuurlijke, vanzelfsprekende manier. Het moet daarom beschouwd worden als de 'native' (Engelse term, moeilijk te vertalen, de term "moedertaal" komt in de buurt) of de eigen taal van het dove kind. Het is bewezen dat dove kinderen voordeel hebben bij het gebruik van gebarentaal op jonge leeftijd en het helpt hen om hun taalkundige, opvoedkundige en sociale vaardigheden en hun begripsvermogen te ontwikkelen².

Voor veel dove personen, zal de gesproken taal van hun land altijd een vreemde of tweede taal zijn.

Vandaar dat de wettelijke erkenning van gebarentalen een teken van respect zou zijn voor talen waarop al veel te lang werd neergekeken en die nog steeds vechten voor erkenning. Zo bekeken, is de situatie van de gebarentalen vergelijkbaar met deze van bepaalde minderheidstalen. Het enige verschil is dat gebarentalen minderheidstalen zijn waarvan de gebruikers/"sprekers" volledig afhankelijk zijn voor hun communicatie omdat zij geen ander gelijkwaardige of even efficiënte communicatiemiddel hebben. Horende mensen die een minderheidstaal gebruiken, kunnen nog altijd relatief gemakkelijk terugvallen op de meerderheidstaal om begrepen te worden.

V. Van Milaan (1880) naar het Europees Parlement (1988 en 1998) en de Raad van Europa (2003)

² This has been observed in e.g. Sweden (Heiling 1999, p. 363) and in the United Kingdom (British Deaf News, February 2002).

Gebarentalen werden in het verleden vaak geridiculiseerd omdat het zogezegd het aanleren van de gesproken /geschreven taal belemmerde. Gebarentalen hebben zeer lang een lage status gehad: ze werden niet gezien als echte talen. Tijdens het beruchte Congres over onderwijs/opvoeding van doven in Milaan in 1880 beslisten leerkrachten en opvoeders van doven om het gebruik van gebarentalen te verbieden. Dit had een zeer grote impact. Op school mochten Dove kinderen de nationale gebarentaal niet meer gebruiken om te leren en om te communiceren omdat leerkrachten de mening toegedaan waren dat het gebruik van gebarentaal een negatieve invloed zou hebben op hun kennisverwerving. Ze adviseerden ook de ouders de gebarentaal niet langer te gebruiken. Veel deskundige en ervaren Dove leerkrachten werden buiten gegooid of gedegradeerd tot hulpje in de klas in het beste geval of tot poetsvrouw/-man in het slechtste geval. Dit is tegenwoordig nog altijd het geval! In Europa zijn er bijna geen dove leerkrachten op dovenscholen. Pas nu komen ze heel langzaam terug en in veel landen worden ze nog steeds beperkt tot de lessen gebarentaal of handenarbeid of creativiteit, terwijl ze technisch gesproken even goed wiskunde, geschiedenis, etc zouden kunnen onderwijzen. Dus de negatieve geest van Milaan 1880 waart nog steeds onder ons... 125 jaar later!

Deze denkbeelden zijn gelukkig stilaan weer veranderd tijdens de laatste 10 tot 30 jaar. Geleidelijk aan begonnen veel mensen te beseffen dat gebarentalen heel belangrijk zijn voor Dove mensen. Dat het in feite een zeer essentieel deel is van ons leven. Zonder gebarentaal kunnen dove mensen niet volledig functioneren en deelnemen aan onze maatschappij. Omdat het door gebarentaal is dat Dove mensen communiceren met de buitenwereld. Neem gebarentaal weg van een Doof persoon, en hij/zij is “gehandicapt” omdat hij/zij geen taal meer heeft om ermee te communiceren. Zonder gebarentaal kunnen Dove mensen niet “overleven” in onze maatschappij, geen onderwijs krijgen, niet communiceren, etc.

Nationale Dovenverenigingen en de Europese Unie van Doven (EUD) hebben hard gewerkt om beleidsmakers en de publieke opinie bewust te maken van het belang van gebarentalen voor Dove mensen en de nood om deze te erkennen zodat gebarentalen een gelijkwaardige status krijgen als gesproken talen.

Het Europees Parlement heeft het belang van de gebarentalen voor Dove mensen erkend. Na intensieve gelobby door EUD en de “Handicap Intergroep”, nam het Europees Parlement een Resolutie over Gebarentalen voor Dove mensen aan op 17 juni 1988. Dit om het recht van dove mensen om gebarentaal/-talen te gebruiken te helpen promoten.³ Op 18 november 1998 herhaalde het Europees Parlement haar steunbetuiging door een nieuwe Resolutie over Gebarentalen aan te nemen. Beide resoluties roepen de Europese Commissie en de lidstaten van de Europese Unie op om maatregelen te nemen om gebarentalen te promoten en ervoor te zorgen dat Dove mensen kunnen communiceren, leren en werken in hun voorkeurtaal. Het riep ook de Europese Commissie op om een voorstel te maken gericht aan de Raad van Ministers voor de officiële erkenning van Gebarentalen in elke EU lidstaat.

Op 1 april 2003 stemde de Parlementaire Assemblée van de Raad van Europa voor Aanbeveling (Recommendation) 1598 (2003) inzake de bescherming van gebarentalen in de lidstaten van de Raad van Europa. De tekst voor deze aanbeveling werd opgesteld door Mr Malcolm BRUCE, een Brits Parlements lid met een dove dochter, op vraag van de Commissie Justitie en Mensenrechten. Het is een vervolg op een eerdere Aanbeveling 1492 (2001) waarin de Comité van Ministers wordt gevraagd om de “*verschillende gebarentalen die gebruikt*

³ O.J., C 187, 18.07.1988, p. 236.

worden in Europa, een bescherming te verlenen gelijk(waardig) aan deze gegeven door het Europese Charter voor de Regionale en Minderheidstalen". Het is belangrijk om te noteren dat de Assemblée erkende dat de gebarentalen deel uitmaken van Europa's culturele en taalkundige rijkdom en erfgoed. De Assemblée was ook van mening dat de officiële erkenning van deze talen de integratie zou bevorderen van dove mensen en een betere toegang zou verzekeren tot justitie, onderwijs, en tewerkstelling.

VI. Erkenning van gebarentalen

Er is een grote diversiteit tussen de landen in Europa wat betreft de wettelijke of de officiële erkenning van gebarentalen. In sommige landen staat de nationale gebarentaal in de grondwet vermeld. Andere landen kozen ervoor om gebarentalen te erkennen d.m.v. een algemene wet of een specifieke wet, zoals een onderwijswet, etc. Een derde groep van landen heeft hun gebarentaal nog niet officieel erkend. In een bijlage aan deze lezing wordt een kort overzicht gegeven van de landen waar de nationale gebarentalen erkend werden, hetzij in de grondwet, hetzij in de wet of op een andere manier.

Vaak is er een nauw verband tussen het beleid van de overheid m.b.t. Dove mensen en het juridische kader in een gegeven land en de graad waarmee multiculturele of multi-etnische waarden worden aanvaard in dat land. Hoe dan ook, om het even welke benadering er ook wordt gekozen in om het even welke juridisch kader en om het even welke context (gehandicaptenrechten versus/en minderheidsrechten), een kritiek punt is of gebarentaal een sleutelrol speelt/kan spelen in het onderwijs. Dove kinderen moeten immers volledige toegang hebben tot een taal en wel zo vroeg mogelijk. De UNESCO verklaring van Salamanca (paragraaf 21) benadrukt het belang van gebarentalen. Bovendien bevat ook Regel 5 van de VN Standaardregels voor de Gelijkmaking van Kansen voor Personen met een handicap (UN Standard Rules on the Equalisation of Opportunities for Persons with Disabilities) een duidelijke vermelding over toegang tot informatie en communicatie en de plaats voor gebarentalen in het onderwijs/de opvoeding.

Het is belangrijk te weten dat wegens de afwezigheid van een allesomvattende officiële erkenning van gebarentalen in veel landen, Dove mensen en kinderen blijven aanbotsen tegen barrières op het vlak van communicatie en informatie. Er zijn relatief weinig tweetalige scholen voor dove kinderen. Financiële middelen zijn ontoereikend om lesmateriaal te ontwikkelen voor/in gebarentaal en om gebarentaallesgevers en –tolken op te leiden. Er zijn problemen om adequate tolkondersteuning te geven voor dove gebarentaalgebruikers in allerlei situaties zoals in het onderwijs, op het werk, etc. Het gevolg is dat veel Dove mensen nog steeds op de een of andere manier worden uitgesloten, omdat ze hun voorkeurtaal niet kunnen gebruiken. Vergelijk dit met de relatief gemakkelijke besteding van middelen voor de CI. Een CI is vrij duur en het kan verwacht worden dat de implantatie herhaald moet worden na 10-15 jaar omdat CI's niet levenslang meegaan. In sommige landen (zoals België) betaalt de overheid zelfs 2 CI's terug.

Mijns inziens is er zeker een probleem met de verhouding tussen de bestedingen voor CI en deze voor gebarentalen, etc. Ik maak me zorgen over de ontwikkelingen in Afrika en in bepaalde andere landen waar ze wel geld hebben voor de implantatie op zich, maar wat met de vervolprocedure? CI is duidelijk een commercieel succes geworden waarmee veel winst kan worden gemaakt en de enige mensen die hiervan echt profiteren zijn de professionelen en misschien, als ze geluk hebben, enkele mensen met een CI. Maar we zijn geen robots. We zijn mensen en we zouden niet alles moeten zetten op het vermogen tot horen. We moeten werken aan onze emoties, aan ons algemeen welbevinden en dit wordt vaak vergeten omdat dit niet gemeten kan worden. Het is ongezond dat het debat over CI zo wordt gecontroleerd door de kosten-baten analyse en dat de meningen van de dove mensen niet worden gehoord! Het is iets economisch geworden. Maar een CI blijft uiteindelijk gewoon een hulpmiddel, en niets meer dan dat. Degenen die denken dat de CI doofheid zal uitroeien, zijn verkeerd. De Dovengemeenschap heeft het oralisme, Milaan 1880 en hoorapparaten overleefd en zal ook de CI overleven. Natuurlijk, de Dovengemeenschap is niet dezelfde als deze van gisteren, maar zoals de wereld evolueert, evolueren en transformeren ook de Dovengemeenschappen. Dat is de normale gang van zaken.

VII. Alle Dove kinderen maken deel uit van de Dovengemeenschap

De Dovengemeenschap in haar geheel, en de lokale, regionale en nationale Dovenorganisaties in het bijzonder, hebben een grote verantwoordelijkheid in het reiken van de hand naar Dove kinderen die geïntegreerd zijn in het gewoon onderwijs en naar Dove kinderen met CI. Want ze zijn en blijven dove kinderen. Gezien het aantal Dove kinderen dat naar de dovenschool gaat, steeds kleiner wordt, is het niet langer evident dat deze kinderen hun weg zullen vinden naar de lokale Dovenclub en in aanraking komen met gebarentaal. Maar we zullen ervoor vechten opdat ze ook deel kunnen uitmaken van onze gemeenschap. Ze hebben er recht op om deel uit te maken van een wereldwijde familie waar ze zichzelf kunnen zijn, waar ze zich “thuis” kunnen voelen. Hoe anders kunt u het succes verklaren van (internationale) dove bijeenkomsten waar ook ter wereld? Nu, de Dove spirit is nog steeds springlevend!

Helga STEVENS

1 juli 2005

Over EUD

De Europese Unie van Doven (EUD) is een Europese non-profit organisatie. Leden zijn nationale verenigingen van Dove mensen uit iedere EU lidstaat en EU kandidaat-lidstaten. Opggericht in 1985 is EUD de enige organisatie die de Dove Europeanen vertegenwoordigt en hun belangen verdedigt op Europees niveau. Emancipatie en gelijke kansen zijn sleutelwoorden in ons streven naar het bereiken van een gelijkwaardige positie in de maatschappij, met de erkenning van Dove mensen als volwaardige burgers.

Voor meer informatie, zie www.eudnet.org.

ANNEX

OVERZICHT VAN GRONDWETTELIJKE OF WETTELIJKE ERKENNING VAN GEBARENTALEN

<i>Lidstaten die hun nationale gebarentalen grondwettelijk erkend hebben</i>
--

Finland (1995), Portugal (1997), Oostenrijk (2005), Slovaakse Republic (1995)

<i>Lidstaten die hun nationale gebarentalen wettelijk erkend hebben</i>

België (Franstalige Gemeenschap) in 2003, Denemarken in 1991 (als onderwijstaal), Duitsland in 2002, Griekenland in 2000, IJsland in 1999 (eerste onderwijstaal voor doven), Ierland in 1998 (een van de onderwijstalen), Letland in 2000 (dmv algemene talenwet), Noorwegen in 1997-98 (eerste onderwijstaal voor doven), Slovenië in 2002, Tsjechische republiek in 1998, Zweden in 1981 (onderwijstaal).

Het Verenigd Koninkrijk is een special geval. De Britse overheid erkende de Britse Gebarentaal (BSL) als een taal op zich in maart 2003. Maar er werd nog geen wet gestemd waarbij BSL officieel is erkend. Maar dankzij de Disability Discrimination Act (Wet tegen Discriminatie op basis van Handicap) kregen dove mensen meer kansen en konden ze een betere toegang afdwingen op veel terreinen.

* * *